

เรื่องที่ 8

ภูมิศาสตร์ในศตวรรษที่สิบเก้า

บรรยายครั้งที่แปด

แผนการบรรยายเรื่องที่ 8

ชื่อเรื่อง : ภูมิศาสตร์ในศตวรรษที่สิบเก้า

หัวข้อบรรยาย

- 8.1 อิทธิพลของคาร์วินต่อภูมิศาสตร์
- 8.2 แนวคิดนิยัตินิยม
- 8.3 สรุป

แนวคิด

1. ภูมิศาสตร์ภายใต้การนำของฮุมโบลด์ท์และริทเทอร์สิ้นสุดลงเมื่อผลงานที่ชื่อ **Origin of Species** ของคาร์วินถูกพิมพ์เผยแพร่ ผลงานนี้ได้นำวิชาการต่าง ๆ เข้าสู่โลกแห่งปรัชญาของวิทยาศาสตร์วัตุนิยม ด้วยปรัชญาดังกล่าว ฮานราทท์ที่ฮุมโบลด์ท์และริทเทอร์วางไว้ ถูกแทนที่ด้วยหลักการอธิบายเชิงกล
2. อิทธิพลที่เด่นชัดของผลงานของคาร์วินคือ การยึดทฤษฎีความสัมพันธ์และการต่อสู้แข่งขันของคาร์วินเป็นแบบอย่างในการวิเคราะห์งานทางภูมิศาสตร์ของริทเชล โดยริทเชลอุปมาอุปไมยรัฐว่าเปรียบเหมือนสิ่งมีชีวิต สงครามเกิดขึ้นจากสัญชาตญาณทางพื้นที่ของรัฐ ซึ่งเป็นเรื่องของธรรมชาติ
3. ทฤษฎีคาร์วินถูกนำไปพัฒนาต่อไปเป็นวิชานิวสวิตยา แนวคิดนิยัตินิยมก็พัฒนาต่อจากทฤษฎีคาร์วิน
4. ตัวอย่างผลงานที่วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและมนุษย์ในเชิงนิยัตินิยม คือ ทฤษฎีหัวใจโลกของแมกคินเดอร์

วัตถุประสงค์

เมื่อบรรยายเรื่องที่ 8 เสร็จแล้ว นักศึกษาสามารถ

1. อธิบายได้โดยสังเขปเกี่ยวกับทฤษฎีทั้งสี่ของคาร์วิน
2. อธิบายได้โดยสังเขปเกี่ยวกับแนวคิดของ 4 บุคคลเหล่านี้ คือ เปเซล ริชโรเฟน ฮักซ์ลีย์ และริทเชล
3. อธิบายได้โดยสังเขปเกี่ยวกับทฤษฎีหัวใจโลกและแนวคิดนิยัตินิยม

ความนำ

ความพยายามในช่วงเวลาแห่งพัฒนาการของภูมิศาสตร์ที่จะยกฐานะความรู้เรื่องพื้นผิวโลกขึ้นสู่ความเป็นศาสตร์เป็นสิ่งที่เห็นได้ตลอด นักวิชาการในวงการภูมิศาสตร์ตระหนักดีว่า องค์ประกอบของความเป็นศาสตร์ไม่ได้ขึ้นอยู่กับความสามารถในการบรรยายลักษณะทั่วไปของปรากฏการณ์ แต่ขึ้นอยู่กับความสามารถที่จะทำความเข้าใจและอธิบายสาเหตุที่มาของปรากฏการณ์นั้นเป็นสำคัญ ในประวัติศาสตร์ของวิชานี้ จึงเต็มไปด้วยเรื่องราวของแนวคิดของนักปรัชญาของสาขาวิชาแต่ละคนที่จะนำวิชาภูมิศาสตร์ไปสู่การอธิบายปรากฏการณ์อย่างมีเหตุผล

นับตั้งแต่สมัยกรีกเป็นต้นมา พวกกรีกพยายามเชื่อมโยงลักษณะของพื้นผิวโลกเข้ากับธรรมชาติ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของเทพเจ้า แล้วนำเอาความต้องการของเทพเจ้ามาเป็นสาเหตุของลักษณะภูมิประเทศและความเป็นไปของมนุษย์ เช่นเดียวกับที่ชาวคริสเตียนอ้างถึงวัตถุประสงค์ของพระเจ้าเป็นเจ้าในการอธิบายการเกิดขึ้นของสรรพสิ่งบนพื้นโลก แนวคิดในการมองโลกดังกล่าวนี้ขึ้นอยู่กับพื้นฐานความคิดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมที่เป็นบ่อเกิดของลักษณะความเป็นไปในทุกเรื่อง ความเข้าใจและการยอมรับความจริงในข้อนี้ทำให้นักภูมิศาสตร์ยึดถือแนวคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมเป็นแนววิถีในการอธิบายและตอบคำถาม “ทำไม” ในปัญหาทางภูมิศาสตร์

ถึงแม้จะตระหนักดีว่า แนวคิดเรื่องความสัมพันธ์เป็นสิ่งนำทางไปสู่คำอธิบายลักษณะของปรากฏการณ์ แต่นักภูมิศาสตร์ในอดีตก็มักประสบความล้มเหลวในการตอบคำถามเรื่องนี้อยู่เนืองนิตย์ นักภูมิศาสตร์ไม่สามารถหาคำตอบที่หลีกเลี่ยงความไร้เหตุผลและคำตอบที่เป็นไปตามความรู้สึกและความเชื่อทางศาสนาได้ นักภูมิศาสตร์มาถึงทางออกของปัญหาเมื่อมีผู้ริเริ่มจุดประกายความคิดนี้ บุคคลดังกล่าวคือ ฮุม โบลด์ท์และริทเทอร์ ผู้ทำการศึกษาภูมิศาสตร์สมัยใหม่หรือภูมิศาสตร์ในเชิงวิทยาศาสตร์ การอธิบายพื้นผิวโลกของฮุม โบลด์ท์เป็นการเปรียบเทียบตำแหน่งที่ตั้งของปรากฏการณ์ต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ทำให้สังเกตเห็นความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งเหล่านั้น แนววิถีของฮุม โบลด์ท์เป็นวิธีศึกษาใหม่สำหรับสังคมวิชาการขณะนั้น แต่เมื่อเวลาผ่านไป นักภูมิศาสตร์ก็เห็นว่า ความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้ยังมองไม่เห็นกระบวนการเชื่อมโยงที่ชัดเจน จึงยังไม่แน่ชัดว่าความสัมพันธ์นี้มีอยู่หรือไม่ ความสงสัยของนักภูมิศาสตร์ยิ่งทวีคูณเมื่อพิจารณาการอธิบายของริทเทอร์ การอธิบายนี้ใช้หลักเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ ซึ่งอธิบายว่าวัตถุประสงค์หรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นบนพื้นผิวโลกมีวัตถุประสงค์ของการเกิดทางใดทางหนึ่ง อย่างไรก็ตาม ข้อสงสัยของ

นักภูมิศาสตร์ในเรื่องนี้ถูกใจให้กระจ่างจากแนวคิดเรื่องสิ่งแวดล้อม แนวคิดนี้ได้รับการค้นพบในศตวรรษที่สิบเก้า และมีอิทธิพลต่อลักษณะแนววิธีในการศึกษาปัญหาภูมิศาสตร์ ทั้งในศตวรรษดังกล่าวนี้และศตวรรษที่ตามมาอย่างมาก เรื่องนี้จะได้กล่าวถึงรายละเอียดต่อไป

หัวข้อบรรยาย 8.1

อิทธิพลของคาร์วินต่อภูมิศาสตร์

ยุคสมัยของภูมิศาสตร์สมัยใหม่มาโดยฮุมโบลด์ท์และริทเทอร์สิ้นสุดลงใน ค.ศ. 1859 พร้อมกับการถึงแก่กรรมของบุคคลทั้งคู่ ในปีเดียวกันนี้ มีการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงในวงวิชาการทั่วไปมิใช่เฉพาะในวิชาภูมิศาสตร์เท่านั้น สิ่งที่เกี่ยวข้องความเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญดังกล่าวคือผลงานที่ชื่อ **Origin of Species** (กำเนิดของสิ่งมีชีวิต) อันมีชื่อเสียงโด่งดังของชาร์ลส์คาร์วิน (ค.ศ. 1809-1882) การตีพิมพ์เผยแพร่ผลงานนี้เป็นการนำวิชาการต่าง ๆ เข้าสู่โลกแห่งปรัชญาของวิทยาศาสตร์วัตถุนิยม (materialistic scientific philosophy)

ในวงวิชาการภูมิศาสตร์ ฐานรากที่ได้วางไว้โดยนักภูมิศาสตร์ในยุคก่อนโดยเฉพาะวิธีการอธิบายเชิงเปรียบเทียบของฮุมโบลด์ท์และวิธีการอธิบายโดยใช้หลักวัตถุประสงค์ของริทเทอร์ได้ค่อย ๆ ปรับเปลี่ยนและถูกแทนที่โดยปรัชญาของวิชาวิทยาศาสตร์ ที่เน้นการใช้กฎธรรมชาติและ “**หลักการอธิบายเชิงกล**” (mechanical explanation)

หลักการนี้เป็นการอธิบายเชิงกลที่เชื่อว่าปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นผลของแรงกระทำใด ๆ ที่เป็นสาเหตุ ดังนั้น ผลงานที่ได้รับการเชิดหนุนของริทเทอร์ถูกมองว่าไร้ค่าและไม่เป็นวิทยาศาสตร์ เพราะไม่เข้ากับทฤษฎีว่าด้วยการต่อสู้และการมีชีวิตรอดของสิ่งมีชีวิต นอกจากนี้วิธีการศึกษาแบบนิรนัย (deductive) ก็ถูกนำมาแทนที่วิธีการศึกษาแบบอุปนัย (inductive) วิธีการศึกษาแบบนิรนัยเป็นการตั้งสมมติฐานขึ้นมาก่อน เพื่อจะทดสอบว่าสมมติฐานที่ตั้งขึ้นมานั้นจะอธิบายความจริงที่สังเกตได้หรือไม่ และการทดสอบสมมติฐานจะนำไปสู่การสรุปกฎธรรมชาติ นักวิทยาศาสตร์ทั้งหลายได้ทำความตกลงร่วมกันว่า ศาสนาไม่สามารถอธิบายการเกิดของปรากฏการณ์ธรรมชาติได้ ดังนั้น ข้อโต้แย้งเกี่ยวกับการมีอยู่หรือไม่ซึ่งความคิดเรื่องพระเจ้าเบื้องหลังกฎธรรมชาติ หรือคำถามว่าใช่หรือไม่ที่กฎธรรมชาติเป็นเบาะแสชี้ถึงวัตถุประสงค์ของพระเจ้า เป็นอันยุติ เพราะไม่ใช้การศึกษาเชิงวิทยาศาสตร์ การศึกษาทางวิทยาศาสตร์ควรเป็นการศึกษาเรื่องของสาเหตุมากกว่าเรื่องของวัตถุประสงค์

ความเชื่อถือในคุณค่าของการศึกษาตามแนวทางที่เป็นเหตุผลนี้ ทำให้มีการวิจัยปัญหาทางด้านวิทยาศาสตร์ธรรมชาติเพิ่มขึ้น นักภูมิศาสตร์ที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างผลงานในช่วงครึ่งหลังของศตวรรษที่สิบเก้ากลับไม่ใช่ศิษย์ของริทเทอร์ แต่เป็นกลุ่มนักภูมิศาสตร์กายภาพ ที่นำวิธีการของฮุมโบลด์ท์กลับมาคิดแปลงใช้ใหม่ แต่ที่แตกต่างไปจากงานของฮุมโบลด์ท์ก็คือ ภูมิศาสตร์กายภาพในยุคนี้เป็นภูมิศาสตร์กายภาพบริสุทธิ์ ที่ไม่มีเรื่องของพื้นที่จากการปรุงแต่งของจิตมนุษย์เข้ามาเกี่ยวข้องด้วยเลย

ประเทศที่เป็นผู้นำในการศึกษาวิชาภูมิศาสตร์ในช่วงเวลานี้คือเยอรมนี ส่วนนักภูมิศาสตร์ที่ศึกษาตามแนวทางนี้คือเปเชล (Oscar Pechel) และริชโธเฟน (Ferdinand von Richthofen) (ค.ศ. 1833-1905) ผลงานของเปเชลพิมพ์เผยแพร่ใน ค.ศ. 1870 เป็นการศึกษาถึงสาเหตุและผลของลักษณะภูมิประเทศ เปเชลเห็นว่าภูมิศาสตร์ควรเป็นการศึกษาภูมิประเทศเชิงระบบและเชิงประจักษ์

สำหรับผลงานของริชโธเฟนก็เช่นเดียวกัน เป็นผลงานทางธรณีวิทยา ริชโธเฟนเคยเดินทางไปทำวิจัยทางด้านนี้ในประเทศจีนใน ค.ศ. 1860 และใน ค.ศ. 1872 ริชโธเฟนได้ชี้ให้เห็นความสำคัญในเชิงยุทธศาสตร์ที่เห็นได้จากสภาพภูมิประเทศของเยอรมนี ทั้งนี้ โดยเปรียบเทียบกับสภาพภูมิประเทศของประเทศอื่น ๆ

สำหรับนักภูมิศาสตร์ของประเทศอื่นที่มีผลงานทำนองเดียวกันได้แก่ โทมัส เฮนรี ฮักซ์ลีย์ (Thomas Henry Huxley) ซึ่งเป็นชาวอังกฤษ และวิลเลียม มอริส เดวิส (William Morris Davis) (ค.ศ. 1850-1934) ซึ่งเป็นชาวอเมริกัน ฮักซ์ลีย์มีผลงานด้านภูมิศาสตร์กายภาพที่ศึกษารูปร่างและโครงสร้างของพื้นผิวโลก และรวมเอาการศึกษารูปร่างและโครงสร้างของพืชและสัตว์เข้าไว้ด้วย จึงมีการเรียกชื่อวิชาที่ต่างไปจากวิชาภูมิศาสตร์กายภาพ คือ วิชาบรรยายเกี่ยวกับธรรมชาติ (physiography) ซึ่งผสมผสานศาสตร์ทางสัตววิทยา พฤกษศาสตร์ และธรณีวิทยาเข้าไว้ด้วยกัน

สำหรับเดวิสนั้น เป็นผู้มีอิทธิพลต่องานศึกษาภูมิศาสตร์กายภาพของสหรัฐอเมริกาตอนปลายศตวรรษที่สิบเก้า จากพื้นฐานที่เดวิสเป็นนักธรณีวิทยาและอุคินิยมวิทยาและมีศรัทธาในผลงานของดาร์วิน ทำให้เดวิสศึกษาสภาพภูมิประเทศในด้าน โครงสร้างและขั้นตอนของพัฒนาการขั้นต่าง ๆ ในการศึกษาเดวิส ได้สร้างแนวคิดหรือทฤษฎีว่าด้วยวัฏจักรกษัยการ (cycle of erosion) ที่นักภูมิศาสตร์ทางธรณีฐานวิทยารู้จักกันดี

ในยุคนี้ถือว่าวิชาภูมิศาสตร์กายภาพมีฐานความรู้เข้มแข็งและประสบความสำเร็จมาก ทำให้นักภูมิศาสตร์บางคนเสนอให้แยกการศึกษาปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมออกจากการศึกษา

ภูมิศาสตร์ โดยให้เป็นศาสตร์เกี่ยวกับพื้นผิวโลกเท่านั้น (earth science) เพราะไม่เข้าใจว่าสาระเรื่องราวของมนุษย์จะเกี่ยวข้องกับเรื่องราวของธรณีวิทยาพื้นผิวโลกได้อย่างไร ผลก็คือวิชาภูมิศาสตร์มนุษย์เกือบถูกลืม

จากการที่ทฤษฎีของคาร์วินมีอิทธิพลต่อนักวิชาการที่สนใจปรากฏการณ์ธรรมชาติ เช่นนี้ ทฤษฎีนี้จึงมีผู้นำไปใช้อธิบายการวิจัยมากมาย ทฤษฎีที่ปรากฏในผลงานภูมิศาสตร์ส่วนมากนั้นแยกออกได้เป็นสี่ประเภท ประการแรกคือ ทฤษฎีวิวัฒนาการ (evolution) หรือการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติไปตามเวลาจากระดับต่ำไปสู่ระดับสูง จากความง่ายไปสู่ความซับซ้อน หรือในทางกลับกัน ประการที่สองคือ ทฤษฎีความสัมพันธ์และการจัดระเบียบ (association and organization) ที่มองว่าโลกคือระบบนิเวศธรรมชาติหรือระบบความสัมพันธ์เกี่ยวโยงซึ่งกันและกันระหว่างสิ่งแวดล้อมทั้งหลาย มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศ ประการที่สามคือ ทฤษฎีการต่อสู้แข่งขันและการมีชีวิตรอด รวมทั้งการเลือกสรรของธรรมชาติ (struggle and natural selection) และประการที่สี่คือ ทฤษฎีเกี่ยวกับลักษณะความแปรผันของธรรมชาติ (chance character of variation in nature) ในทฤษฎีทั้งสี่ประเภทนี้ ทฤษฎีสามประเภทแรกมีบทบาทในการวางฐานรากให้กับวิชาภูมิศาสตร์มากที่สุด

ในด้านทฤษฎีวิวัฒนาการ ผลงานของเดวิสและผลงานทางภูมิศาสตร์ภูมิภาคของนักภูมิศาสตร์ชาวฝรั่งเศสเป็นผลิตผลของการนำทฤษฎีนี้ไปใช้ ดังจะเห็นได้จากการมองสภาพภูมิประเทศในวัยต้น วัยกลางและวัยปลายของเดวิส และการศึกษาการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาภายในพื้นที่วัฒนธรรมของนักภูมิศาสตร์ฝรั่งเศส เป็นต้น

แนวความคิดในทฤษฎีความสัมพันธ์และการต่อสู้แข่งขันก็เช่นเดียวกัน แนวคิดนี้ถูกยึดถือเป็นแบบอย่างในการวิเคราะห์งานทางภูมิศาสตร์ รัทเชล นักภูมิศาสตร์ชั้นนำของเยอรมนีในยุคนี้ได้กล่าวเชิงเปรียบเทียบอุปมาอุปมัยว่ารัฐเปรียบเหมือนสิ่งมีชีวิตบนพื้นที่ (the state as an organism attached to the land) ในหนังสือภูมิศาสตร์การเมือง (political geography) ของรัทเชลที่ตีพิมพ์ใน ค.ศ. 1897 ซึ่งแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อมทางพื้นที่ รัทเชลอธิบายการเกิดขึ้นของรัฐหรือประเทศว่า รัฐเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากสัญชาตญาณการครอบครองพื้นที่ของมนุษย์ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมแบบนี้เป็นลักษณะเดียวกับที่มีอยู่ในสิ่งมีชีวิตอื่น การขาดเสียซึ่งพื้นที่สำหรับอยู่อาศัยซึ่งรัทเชลเรียกในภาษาเยอรมันว่า "Lebensraum" ไม่ว่าจะด้วยสาเหตุใดนั้น ทำให้รัฐสูญเสียซึ่งชีวิต ดังนั้น รัฐจึงมีแนวโน้มว่าจะขยายตัวทางพื้นที่อยู่เรื่อย ๆ จนกระทั่งไปติดกับอาณาเขตของรัฐเพื่อนบ้านที่แข็งแกร่งกว่า แนวความคิดของรัทเชล

เป็นเหตุให้เกิดการตีความว่า สงครามเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากสัญชาตญาณทางพื้นที่ กล่าวคือ เป็นสิ่งที่เกิดตามธรรมชาติ เชื่อกันว่าข้อสรุปของริทเชลเป็นพื้นฐานสำคัญของการขยายผลประโยชน์ทางการเมืองของเยอรมนีในทวีปยุโรปและดินแดนในทวีปแอฟริกา

หัวข้อบรรยาย 8.2

แนวคิดนิยัตินิยม

ทฤษฎีของคาร์วินมีผลกระทบที่ลึกซึ้งต่อความเข้าใจในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อมรอบตัวมนุษย์ เช่นเดียวกับฮุมโบลด์ท์และริทเทอร์ คาร์วินรวมมนุษย์เข้าไปในโลกรวมชาติของสิ่งมีชีวิต นอกจากนั้น คาร์วินยังเน้นความสำคัญของการเชื่อมโยงเกี่ยวข้องกันไปมาของส่วนประกอบอันหลากหลายของโลก เพราะฉะนั้น คาร์วินจึงเป็นผู้ที่ให้กรอบงานสำหรับการศึกษาระบบของธรรมชาติ

ผู้ที่ได้นำงานของคาร์วินไปพัฒนาต่อจนสมบูรณ์เป็นนักสัตววิทยาและนักปรัชญาชื่อ เอิร์นสต์ เฮเกล (Ernst Haeckel) (ค.ศ. 1834-1919) เฮเกลเป็นผู้บัญญัติคำว่า “นิเวศวิทยา” (ecology) ขึ้นมาเป็นคนแรก คำนี้ถูกนำมาใช้ในวิชาภูมิศาสตร์เพื่อเป็นแนวคิดในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม

งานวิจัยที่ยึดหลักทฤษฎีของคาร์วินอธิบายปัญหาโดยใช้กฎธรรมชาติ นักวิจัยเหล่านี้ถือว่าธรรมชาติมีแรงหรือกระบวนการที่ควบคุมการก่อตัวของภูเขา หุบเขาและชายฝั่งทะเล และกิจกรรมของมนุษย์ก็เป็นเช่นเดียวกัน คือกิจกรรมเหล่านี้ย่อมเป็นผลมาจากสภาพธรรมชาติในทำนองเดียวกัน

มุมมองเช่นนี้เป็นมุมมองจากแนวคิดนิยัตินิยมที่กำหนดโดยเฮอริเบิร์ต สเปนเซอร์ (Herbert Spencer) (1820-1903) สเปนเซอร์เป็นนักปรัชญาชาวอังกฤษที่เสนอหลักการวิวัฒนาการสังคม (social darwinism) ทฤษฎีนี้เชื่อว่าสังคมมนุษย์มีลักษณะใกล้เคียงกับสังคมของสัตว์ กล่าวคือ ในสังคมมนุษย์ มนุษย์ต้องต่อสู้เพื่อที่จะอยู่รอดในสภาพแวดล้อมต่าง ๆ มากเท่ากับที่สัตว์และพืชต้องต่อสู้นั่นเอง ในระบบการเมืองแบบเสรีนิยม ผู้ที่แข็งแรงที่สุดคือผู้ที่อยู่รอดได้

ความคิดของสเปนเซอร์มีอิทธิพลต่อเฟรดริช ริทเชล นักภูมิศาสตร์ชาวเยอรมัน (ดูรายละเอียดเกี่ยวกับผลงานและอิทธิพลทางแนวคิดของริทเชลในเสน่ห์ ญาณสาร, พ.ศ. 2540,

หน้า 20-23) รัทเซลได้ชื่อว่าเป็นผู้วางฐานรากวิชาภูมิศาสตร์มนุษย์เป็นคนแรก นอกจากนั้นรัทเซลยังได้ชื่ออีกว่าเป็นผู้วางฐานรากนิยัตินิยมด้วย (Unwin, 1992, p.92) ใน ค.ศ. 1882 รัทเซลได้เขียนหนังสือ **Anthropogeography** (ภูมิศาสตร์มนุษย์) หรือ **Outline of the Influences of the Geographical Environment upon History** (สรุปความว่าด้วยอิทธิพลทางภูมิศาสตร์ต่อประวัติศาสตร์) หนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือเล่มแรกที่น่าเอาสภาพของสิ่งแวดล้อมธรรมชาติมาอธิบายการกระทำของมนุษย์ ในหนังสือเล่มนี้ รัทเซลชี้ว่าการศึกษาปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรม ก็สามารถศึกษาด้วยวิธีการเชิงระบบได้โดยไม่ต้องศึกษาในเชิงการบรรยายสถานที่ตามแบบเดิม รัทเซลยังกล่าวอีกว่า วิธีการศึกษาแบบใหม่นี้มีงานหลักอยู่สามประการ คือ ประการแรก เป็นการบรรยายสภาพภูมิภาค (region) ที่เป็นศูนย์กลางและการกระจายตัวของมนุษย์ในบริเวณนั้น ประการที่สอง เพื่อศึกษาการเคลื่อนย้ายและการเคลื่อนไหวทุกประเภทที่ขึ้นอยู่กับลักษณะภูมิประเทศของพื้นที่ และประการที่สาม เพื่อวิเคราะห์ผลของสิ่งแวดล้อมธรรมชาติที่มีต่อร่างกายและจิตใจมนุษย์แต่ละคนแต่ละกลุ่ม (Ibid., p.92)

งานของรัทเซลไม่เพียงแต่อธิบายปรากฏการณ์ทางด้านสังคมมนุษย์ด้วยสภาพธรรมชาติเท่านั้น แต่ยังย้ำความสำคัญของภูมิหลังทางวัฒนธรรมและประวัติความเป็นมาของกลุ่มประชากรด้วย รัทเซลถึงกับกล่าวว่า “ข้าพเจ้าสามารถเข้าใจนิเวศแลนด์ได้โดยไม่ต้องรู้จักตัวผืนแผ่นดิน แต่จะไม่มีวันเข้าใจนิเวศแลนด์เลย ถ้าปราศจากความรู้เรื่องผู้อพยพชาวพิริตัน” (Holt-Jensen, 1988, p.32)

จากผลงานชิ้นนี้ และผลงานการเปรียบเทียบรัฐเป็นเสมือนสิ่งมีชีวิตที่กล่าวมาแล้ว ทำให้รัทเซลได้ชื่อว่าเป็นผู้ให้กำเนิดภูมิศาสตร์มนุษย์ในวิชาภูมิศาสตร์ ด้วยงานของรัทเซลนี้นับว่าเป็นครั้งแรกที่ปัญหาภูมิศาสตร์มนุษย์ได้รับการวิเคราะห์ด้วยวิธีการเชิงระบบ ซึ่งเป็นผลให้ภูมิศาสตร์มนุษย์มีความน่าเชื่อถือตามเหตุผลเชิงวิทยาศาสตร์

ในสหรัฐอเมริกา ผู้ที่เผยแพร่แนวความคิดนิยัตินิยมคือ วิลเลียม มอริส เดวิส (William Morris Davis) (ค.ศ. 1850-1934) และเอลเลน เซอร์ซิล เซมเพิล (Ellen Churchill Semple) (ค.ศ. 1863-1932) เดวิสเห็นว่าภูมิศาสตร์จะต้องเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างส่วนประกอบของโลก ซึ่งส่วนประกอบด้านที่ไม่มีชีวิตอยู่บนโลกที่เราอาศัยอยู่นี้จะทำหน้าที่เป็นตัวควบคุม ในขณะที่ส่วนประกอบอีกด้านหนึ่งที่เป็นเรื่องของการเจริญเติบโต การเพิ่มปริมาณการกระจายตัวและพฤติกรรมของสิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่บนพื้นผิวโลก จะทำหน้าที่เป็นผลของการ

กระทำ ถึงแม้ว่า เดวิสจะสนับสนุนความคิดนิยัตินิยม แต่ก็ยังเป็นเพียงการเสนอทฤษฎี ในทางปฏิบัติ ผลงานของเดวิสก็ได้แสดงการสนับสนุนแนวคิดดังกล่าว

ผู้ที่นำความสัมพันธ์เชิงนิยัตินิยมออกมาวิเคราะห์ปรากฏการณ์บนพื้นโลกคือ เซมเพิล นักภูมิศาสตร์หญิงซึ่งเป็นศิษย์ของรัทเซลผู้นี้เขียนหนังสือชื่อ **The Influences of Geographic Environment : On the Basis of Ratzel's System of Anthropogeography** (อิทธิพลของสิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ : ว่าด้วยระบบของภูมิศาสตร์มนุษย์) ชาวอเมริกันได้รับการแนะนำให้รู้จักความคิดของรัทเซลจากหนังสือเล่มนี้ เซมเพิลตีความหมายความคิดของรัทเซลไปในทางซึ่งขาดเช่นเดียวกับบุคคลสำคัญในสังคมอีกหลายคนในยุคนั้น เป็นต้นว่าอดอล์ฟ ฮิตเลอร์ ผู้นำเยอรมนีระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง เป็นต้น เชื่อกันว่า ฮิตเลอร์นำความคิดของรัทเซลเรื่องความจำเป็นที่รัฐต้องครอบครองพื้นที่ไปเป็นเบื้องหลังการเปิดฉากสงครามโลก โดยเห็นว่ารัฐมีความจำเป็นตามธรรมชาติที่จะต้องขยายอาณาเขตครอบครองเช่นเดียวกับสิ่งมีชีวิตอื่น ดังนั้นตามความเห็นนี้ สงครามจึงเป็นเรื่องของกฎธรรมชาติ ผลงานของเซมเพิลชิ้นนี้เองก็แสดงให้เห็นเช่นเดียวกันว่า อารมณ์ความรู้สึกและพฤติกรรมของมนุษย์ วัฒนธรรม ศาสนา สภาพเศรษฐกิจ และสังคม ล้วนมีรูปแบบที่ได้รับมาจากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติทั้งสิ้น

ผลงานอีกชิ้นหนึ่งที่ยืนยันวิธีการอธิบายพื้นผิวโลกของนักภูมิศาสตร์สมัยศตวรรษที่สิบเก้าที่วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและมนุษย์ในเชิงนิยัตินิยม คือ ผลงานเรื่อง “ทฤษฎีหัวใจโลก” ที่เสนอโดยเซอร์ ฮัลฟอร์ด เจ. แมกคินเดอร์ (Sir Halford J. Mackinder) (ค.ศ. 1861-1947) ผู้เป็นนักภูมิศาสตร์ชาวอังกฤษ ในผลงานชิ้นนี้ แมกคินเดอร์เสนอความคิดว่า ดินแดนของรัสเซียที่อยู่ระหว่างเทือกเขายูรัลด้านตะวันตกของรัสเซียและชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกของไซบีเรียกับชายฝั่งมหาสมุทรอาร์กติกทางทิศเหนือและเขตภูเขาสูงและทะเลทรายใจกลางของทวีปเอเชียทางทิศใต้ เป็นชัยภูมิสำหรับการทำสงครามที่เข้มแข็ง ไม่มีผู้ใดจะเอาชนะได้ จึงถือเป็นหัวใจโลก (ดูรูปที่ 8.1) แมกคินเดอร์ถึงกับกล่าวตามข้อความข้างล่างนี้ว่า :

ผู้ใดครอบครองยุโรปตะวันออก จะควบคุมหัวใจโลก

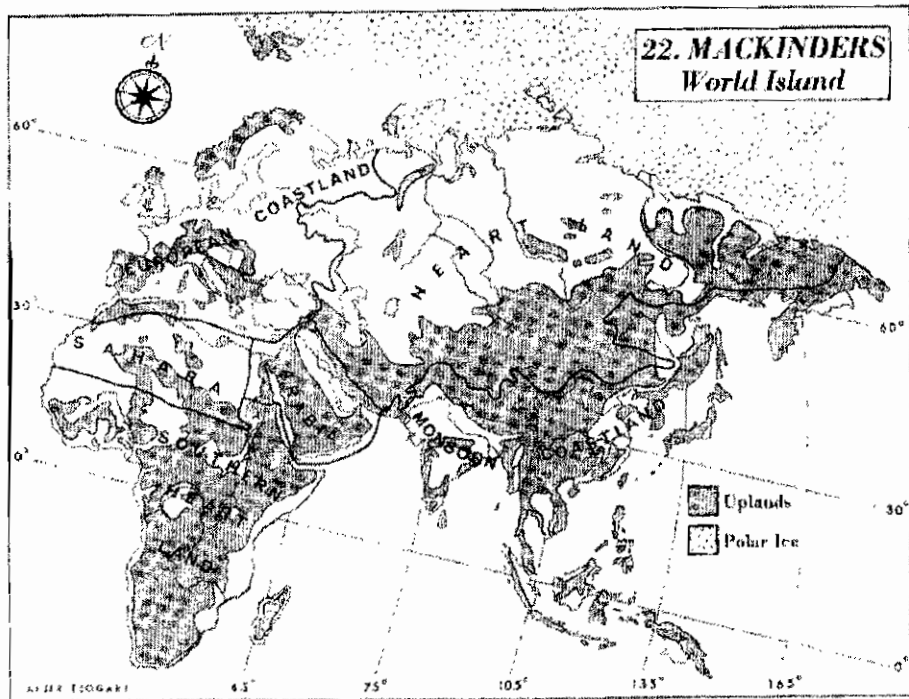
ผู้ใดครอบครองหัวใจโลก จะควบคุมเกาะโลก

ผู้ใดควบคุมเกาะโลก จะได้ครองโลก

(James, 1972, p.260)

การกำหนดบริเวณหัวใจโลกขึ้นมาี้ แมกคินเดอร์วิเคราะห์อย่างละเอียดจากแผนที่แสดงลักษณะภูมิประเทศและลักษณะการกระจายตัวของประชากรของโลก และนำมาสรุปเป็นทฤษฎี โดยยึดหลักว่า ลักษณะภูมิศาสตร์กายภาพกำหนดความเจริญก้าวหน้าทางพื้นที่ของมนุษย์

ผลงานเหล่านี้สะท้อนความเชื่อในความสัมพันธ์เชิงนิยัตินิยมระหว่างสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและมนุษย์ของสังคมภูมิศาสตร์ขณะนั้น ทฤษฎีหัวใจโลกของแมกคินเดอร์และทฤษฎีรัฐเสมือนสิ่งมีชีวิตของรัทเชล รวมกันแล้วเชื่อกันว่ามีส่วนกระตุ้นความต้องการเป็นผู้นำทางการเมืองของโลกในสงครามโลกครั้งที่สองของเยอรมนี

รูปที่ 8.1 ทฤษฎีหัวใจโลกของแมกคินเดอร์ : แมกคินเดอร์ชี้ว่าเกาะโลกประกอบด้วยพื้นที่ของ ทวีปยุโรป เอเชียและทวีปแอฟริกา สำหรับเกาะโลกส่วนที่ไม่สามารถเอาชนะได้ แมกคินเดอร์เรียกหัวใจโลก ทฤษฎีของแมกคินเดอร์จึงเป็นทฤษฎีว่าด้วยยุทธศาสตร์โลก

ที่มา : James, 1972, p.259

หัวข้อบรรยาย 8.3

สรุป

ความมุ่งหมายของวิชาภูมิศาสตร์ในศตวรรษที่สิบเก้า คือการมุ่งค้นคว้าหาแนววิธีที่จะอธิบายการเกิดขึ้นของปรากฏการณ์อย่างมีเหตุผลเชิงวิทยาศาสตร์ เหตุการณ์สำคัญที่มีผลต่อวิชาภูมิศาสตร์คือ การเกิดขึ้นมาของผลงานของคาร์วิน การค้นพบความจริงของคาร์วินที่สามารถสรุปเป็นลักษณะของโลกได้สี่ประการ คือ ประการแรก มีการเปลี่ยนแปลงหรือวิวัฒนาการตามกาลเวลา ประการที่สอง มีลักษณะเป็นระบบนิเวศหรือมีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงซึ่งกันและกันระหว่างสิ่งแวดล้อมทั้งหลาย ประการที่สาม มีการแข่งขันและการเลือกสรรของธรรมชาติ และประการที่สี่ มีลักษณะความแปรผันแตกต่างในธรรมชาติ จากการค้นพบนี้ นักภูมิศาสตร์ที่พยายามอธิบายที่มาของปรากฏการณ์ธรรมชาติสามารถหาสาเหตุของปรากฏการณ์ที่กำลังศึกษาได้ โดยใช้กฎธรรมชาติของคาร์วินเข้ามาอธิบาย แนววิธีการศึกษาเช่นนี้เป็นการให้เหตุผลโดยนิรนัย และยังเป็นการศึกษาเชิงกล คือถือว่าการเกิดขึ้นของปรากฏการณ์ต้องมีสาเหตุ และการอธิบายสาเหตุของปรากฏการณ์มีหลักที่ว่าส่วนประกอบของโลกด้านที่ไม่มีชีวิตจะทำหน้าที่เป็นตัวควบคุม ในขณะที่ส่วนประกอบอีกด้านหนึ่งคือสิ่งมีชีวิตจะเป็นผู้รับผลของการควบคุมหรือเป็นผู้ถูกระทำ การศึกษาตามแนวคิดนี้คือการพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมเชิงนิยตินิยมนั่นเอง นักภูมิศาสตร์ของศตวรรษที่สิบเก้า ที่มีผลงานที่ใช้วิธีศึกษาเชิงนิยตินิยมได้แก่ รัชเชล เดวิส เซมเพิล และแมกคินเดอร์

นอกจากการเปลี่ยนแปลงในแนววิธีอธิบายพื้นผิวโลกแล้ว ภูมิศาสตร์ในยุคนี้ยังกำหนดทิศทางของสาขาวิชาออกไปทางการศึกษาภูมิศาสตร์กายภาพเป็นสำคัญ วิชาภูมิศาสตร์กายภาพของยุคนี้ประกอบด้วยการศึกษาลักษณะทางธรณีวิทยาหรือ โครงสร้างของพื้นผิวโลก พืชและสัตว์ โดยทั้งหมดนี้เป็นการศึกษาเชิงระบบ (systematic study) การกำหนดทิศทางการศึกษาเช่นนี้ไม่ได้คำนึงถึงการศึกษาด้านภูมิศาสตร์มนุษย์ที่เกิดขึ้นหลังจากการเริ่มต้นของรัชเชล ทั้งนี้มีเหตุผลมาจากการมองเห็นเฉพาะความสำคัญที่สิ่งแวดล้อมธรรมชาติด้านที่ไม่มีชีวิตเป็นตัวควบคุมกำหนดความเป็นไปของโลกเท่านั้น